
HISTORIE V ZRCADLE DĚTSKÉ LITERATURY

STANISLAVA SCHUPPLEROVÁ

HISTORY IN THE MIRROR OF CHILDREN'S LITERATURE

The article focuses on ways of depicting history and historical events in Czech prose dedicated to children. Specifically, these are two books that return thematically to the period of the First Republic. We are interested in how the authors work with the chosen topic and narrative strategies, not only at the level of the text, but also the image.

Keywords: Czech literature, prose, history, children's literature, narratology

Jak se zdá, tak historické příběhy seznamující dětské čtenáře s českou historií se v současné české literatuře pro děti a mládež stále více zabydlují. Důkazem budiž román Františka Tichého z období druhé světové války, především z prostředí Tereziánské pevnosti, *Transport za věčnost* (2017) oceněný Magnesiou Literou. Rok poté Magnesii získal další román, který se však věnuje období první republiky. Vendula Borůvková se otevřeně přiznává, že její motivace napsat knihu *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo* (2018) nebyla nijak náhodná. Redaktorka nakladatelství Host, Eva Sedláčková, autorku oslovila, aby napsala prvorepublikový příběh, jelikož se blížilo stoleté výročí vzniku republiky. Jestli podobná motivace stojí i za dalším titulem, jenž získal pro změnu Zlatou stuhu, *Past na korunu* (2018) Daniely Krolupperové, s určitostí potvrdit nemůžu, ale vzhledem k doslovu autorky: „Tento smyšlený detektivní příběh byl napsán jako vyjádření obdivu k lidem, kteří se podíleli na vzniku naší vlasti – Československé republiky“ (Krolupperová 2018: 138), se domnívám, že tomu tak bylo.

Jak Tichý, tak Krolupperová⁽¹⁾ se české historie a dětské literatury nedotkli poprvé. Tichý⁽²⁾ vydal v roce 2014 životopis Petra Ginze *Princ se žlutou hvězdou*, který v následujícím roce získal Zlatou stuhu v kategorii literatura faktu pro děti a mládež. Jde o klasický příklad životopisné knihy, která reflektuje zásadní životní zlomy a je založena na vzpomínkách příbuzných a archivních materiálech z pozůstalosti Petra Ginze, jenž přináší svědectví především o životě dospívajících dětí v Terezíně. Kniha vlastně není primárně určena dětským čtenářům, patří do literatury faktu, ale vzhledem k tomu, že jejím „hlavním hrdinou“ je chlapec, její zařazení do literatury pro děti a mládež například přiřazením k prózám s dětským hrdinou není nelogické.

Krolupperová se tvorbě pro děti věnuje soustavně⁽³⁾ a je rozkročena mezi knihami pro čtenáře předškolního a mladšího školního věku a starší školáky, jimž je určena dobrodružná literatura. Do historických kulis Prahy zasadila kromě *Koruny* již dříve jiný detektivní příběh *Zločin na Starém Městě pražském* (2014), který ve stejném roce jako Tichého *Princ* získal Zlatou stuhu, ovšem v kategorii beletrie pro děti. Příběh je zasazen do druhé poloviny 19. století na Staré Město do židovského čtvrti a je inspirován obrazem Jakuba Schikenadera *Vražda v domě*. Autorka v něm propojuje fikci s pražskými reáliemi a reálnými osobnostmi.

Už u Tichého *Transportu* se ukázalo, že zasadit příběh do historických kulis a zachovat co možná nejpresnější faktografické údaje tak, aby estetická funkce nebyla potlačena jinými a čtenáři nenabývali dojmu, že si čtou encyklopedii, není nic snadného. Historický román je totiž románová fikce o minulosti, kterou autor sám neprožil. Takovéto romány se tedy odehrávají v době, kterou autor sám nemohl zakusit, proto musí vytvářet fikční svět a opírat se o informace z nejrozumnějších zdrojů. Vytváří tak obraz určité doby, a byť se snaží psát pouze o reálných a doložených událostech,

1 Vendula Borůvková má blíže k divadlu, a tak se i v rámci tvorby pro děti věnuje spíše larpům, rolovým hrám a workshopům, které jsou založeny na interakci s herci či lektory.

2 František Tichý nepatří k etablovaným autorům dětské literatury. Jeho knihy o Petru Ginzovi a Terezínu souvisí s profesním zájmem o historii a pedagogickou praxí, kdy se snaží svým studentům přiblížit život během druhé světové války a v terezínském ghettu.

3 Spolupracuje především s nakladatelstvím Albatros a informace o všech knihách, jež vydala, jsou dostupné na jejich webových stránkách www.danielakrolupperova.cz

autorská invence je tu vždy patrná (Mocná – Peterka 2004: 239). Bohužel Tichý historický román v případě *Transportu*, dle mého názoru, nenapsal a balancuje mezi snahou napsat takový román a literaturou faktu (viz Schupplerová 2018).

Laureátky oceněné za dětskou literaturu Zlatou stuhou v roce 2019 jsou na tom lépe, a to především z jednoho důvodu – zpracovaly jiné historické období. Oba příběhy se odehrávají v období konce první světové války a následujících letech, kdy se formovala první republika. Stále se tu ozývají dozvuky války (váleční veteráni, invalidé, zesnulí příbuzní), ale také je tu citelná naděje, že bude lépe, že všichni začínají nový život. Navíc hlavní hrdinové *Koruny* a *Gólu* jsou rovněž fiktivní, jejich příběhy jsou tedy zcela smyšlené, zatímco Tichý cíleně vycházel ve velké části knihy z konkrétních osudů reálných postav a jejich zápisků. Historická traumata jsou v knihách přítomna, ovšem v různé míře. V *Koruně* jsou velké dějiny spíše upozaděny a autorka cíleně pracuje se zákonitostmi detektivních a dobrodružných příběhů. V *Gólu* dostávají prostor fakta i konkrétní historické osobnosti a události, leč odděleně – jsou odlišeny graficky a je jim věnován konkrétní prostor jakoby vně dobrodružného příběhu. V *Transportu* jsou naopak traumatické události a vzpomínky centralizovány, příběh z nich vychází a do značné míry jsou katalyzátorem děje.

Gól i *Korunu* spojuje ještě jedna drobnost, kromě tématu, jako kdyby se autorky dohodly a rozehrávají příběhy velmi podobným způsobem, kdy do děje vtahují reálné osobnosti. Borůvková začíná vyprávění takto:

„Táta pověsil chlapa na skobu a potom dlouze zkoumal, jestli není nakřivo. Balancoval na školní židličce, to jak se snažil nezřítit mezi úhledně srovnané písemky, rýsovadla a desky s výkresy. ‚Bývali Čechové statní jonáci, bývali rekové, muži co květ,‘ zabroukal si. Potom si teprve vzpomněl, že jsem ve třídě s ním. ‚Mám to rovně?‘ zeptal se. Horlivě jsem přikývl. Obraz s budoucím československým prezidentem Masarykem, jak mu táta říkal, visel naprosto předpisově. Aby ne, když za ty roky, co ze stejného místa shlížel císař František Josef, se podél rámu vyrýsovala tmavá mřížka z prachu a sazí“ (Borůvková 2018: 13).

Krolupperová v jedné z úvodních kapitol zase píše:

„Za okny bylo stále šero. Venku mrzlo, v kamnech praskalo. Zvolna přestávalo sněžit. Začalo vyučování, ale Jáchym se nesoustředil. Myslel na záhadného bohatého pána a zíral přitom na zašlou stěnu vedle tabule. Vybledlý obdélník prozrazoval místo, kde ještě nedávno visel portrét císaře Karla. Před ním odamtud shlížel na žactvo František Josef. Teď obdélník pod háčkem čekal na podobiznu prvního československého prezidenta. Jen školní řád visel stále neochvějně na svém místě jako teploměr a kříž. Jáchymův domov byl pořád stejný, ale svět kolem se měnil. Na podzim skončila světová válka. Už nežili v císařství, ale v republice“ (Krolupperová 2018: 27).

Tyto drobné citace jsou ukázkou, jakým způsobem autorky do příběhů začleňují historii a historické osobnosti, zároveň jsou také dokladem toho, jak symbolický a zároveň i sémanticky nosný význam mohou mít podobizny vládců a prezidentů ve školách. Stačí jen zmínit výměnu tváří v rámu a není již potřeba více vysvětlovat politické, či další společenské změny. Zde však vzájemná podobnost knih končí. Borůvková ve své knize naprosto cíleně upozorňuje na to, že kromě dobrodružného příběhu jedenáctiletého chlapce, který nadevše miluje fotbal a občas jen díky němu je schopen překonávat vše, co mu život (především však jednání jeho otce) přináší, že se jedná o knihu reflektující historii. A tak opatřila stránky faktickými poznámkami jako v odborné literatuře. Čtenář sice může knihu číst, aniž by věnoval pozornost všem osobnostem, událostem, termínům, vysvětlivkám atd., ale jednoduše řečeno, poznámky na okraji neustále vidí, nelze je při čtení jakkoli smazat. Když například v příběhu dojde na období, kdy se má formovat československé poválečné školství, je vedle textu rozhořčeného otce poznámka:

„Školství na Slovensku. Před vznikem ČSR bylo Slovensko po tisíc let součástí Uher. Úředním jazykem byla maďarština, nesměly se zřizovat slovenské školy, po roce 1907 se slovensky nevyučovalo vůbec. Učitelé se museli zaměřit na to, aby žáci zvládli naprosto odlišný (neslovanský) jazyk, a tudíž jim nezbýval čas na výuku dalších předmětů a narůstal počte negramotných.

V prvních letech ČSR chyběli na Slovensku učitelé, proto sem mířila spousta českých pedagogů“ (Borůvková 2018: 52).

Obdobných poznámek je v knize opravdu mnoho, vznikem inkoustové tužky počínaje, přes Masarykovo nádraží a postavením žen ve společnosti konče. Kniha tak poměrně často kombinuje klasický narativ s encyklopedií. V *Koruně* se rovněž najde pár poznámek pod čarou, které dovysvětlují některé události nebo použité termíny, ale rozhodně nejsou téměř na každé dvojstraně, a tak čtenáře z detektivního příběhu nevytrhují.

Určitá „klipovitost“ *Gólu* však nevychází pouze z doplňujících historických informací a poznámek na okraji textu, vychází také ze samotné kompozice knihy. Ta je rozčleněna na čtyři větší části podle měst, kde se zrovna Jenda, hlavní hrdina, nachází – jsou jimi Most, Praha, Brno, Podkarpatská Rus. Dále k tomu přispívají také jednotlivé podkapitoly, které jsou vždy přesně datované a evokují tak deníkové zápisky začínající 28. říjnem 1918 a končící 2. listopadem 1920. Občas jsou zde zaznamenány dny jdoucí za sebou (v případech významných událostí), jindy jsou zde časové skoky v rozmezí například měsíce. Text pomyslně rozbíjí také ony zmíněné poznámky po stranách textu, a rovněž vstupy cizích vypravěčů, kteří s příběhem souvisí někdy přímo, jindy jen velice okrajově. Občas proto do Jendova vyprávění zasahují jeho vrstevníci, kteří nabízí jinou perspektivu. Například v kapitole „Pohledem Hanse 1. prosince 1918, neděle“, kdy dění v Mostu popisuje Jendův německý spolužák.

„Já tátu a strejdu vlastně chápu. Sudety jsou plný Němců. Půlka lidí na radnici jsou Němci a většina velkejch podniků patří Němcům. Nejvíc peněz tady mají taky Němci, a teď jim někdo bude vykládat něco o tom, že jsou konečně svobodní? My Němci jsme přece svobodní odjakživa! Do háje s Masarykem a všema těma národoveckejma kašparama! Od října jde všechno z kopce“ (Borůvková 2018: 24).

K odlišení těchto vypravěčích pasáží navíc slouží ještě grafika, jelikož jsou tyto kapitoly odděleny i barevně, písmo má modrou barvu.

A to vše ještě umocňují ilustrace. Vojtěch Šeda je autorem komiksů, tudíž jeho ilustrace jsou živé, plné pohybu a je lhostejné, jestli se jedná o černobílé kresby doplňující děj, nebo kolorované větší celky, které zaznamenávají konkrétní situace. Vše je laděno do teplých barev, často do odstínů hnědé a okrové, což má navodit ještě více atmosféru první republiky a časů minulých.

(Borůvková / Šeda 2018: 168)

(Borůvková / Šeda 2018: 180)

Naproti tomu Krolupperové *Koruna* je v tomto ohledu konzistentnější a zároveň jednodušší. Odděleny jsou pouze jednotlivé kapitoly, které vždy svým názvem vystihují, oč v kapitole půjde. Jinak vyprávění plyne bez zbytečných odboček. *Koruna* je totiž především detektivním příběhem odehrávajícím se na pozadí historických událostí a čtenáři se s hlavními hrdiny mohou lépe ztotožnit, i když Borůvková stejně jako Krolupperová používá v promluvách postav obecnou češtinu.

V *Koruně* se čtenáři postupně seznamují nejen s hlavními hrdiny, jejich rodinami a životním osudem, ale také s Prahou a její čtvrtí Podskalí, která má dnes už zcela jinou podobu.

„Jakmile si kluci vypošlechli tramvajovou ozvěnu, znovu přidali do kroku a pokračovali v cestě. Při tom si uvědomili, že se jim do dlaní i do prstů vrátil cit. Zase přesně v tunelu! Že by vyšehradská skála opravdu ukrývala nějaké tajemné kouzlo? [...] Když došli na roh Plavecké ulice, rozloučili se. Tady, v domě s omšelým návěstním štítem s nápisem Krejčovství, bydlel Filip. Jáchym pokračoval po Podskalské třídě mezi patrovými voražskými domy s vysokými ohradami. Už jich tu moc nestálo. Část původní výstavby zbourali před válkou. I další se prý zboří. Mají tu vyrůst moderní vysoké činžovní domy. Na to se Jáchym vůbec netěšil. Měl rád patrový dům s dvorkem a tatínkovou pekárnou, kde prožil celé dětství“ (Krolupperová 2018: 9, 10).

Krolupperová tak odhaluje Prahu, kterou dnešní čtenář nemá šanci navštívit a celková atmosféra příběhu se stává ještě tajemnější. Její vyprávění je tak mnohem přitažlivější, živější a záživnější než v případech předchozích knih, které se více soustředí na historická fakta. Samozřejmě je to dáno také detektivním žánrem, jenž má své zákonitosti, mezi něž patří také budování tajemné atmosféry přispívající ke gradaci napětí. V některých ohledech Krolupperová připomíná Neruda, jelikož do vyprávění zasazuje místní výrazné typy – někdy podivíny, někdy opilce, někdy místní řemeslníky, a přispívá tak k literárnímu obrazu Prahy jako magického města.⁽⁴⁾

Tento typ vyprávění si Krolupperová vyzkoušela již ve zmíněném *Zločinu na Starém Městě pražském*, kde však střídá časové roviny a přesouvá se z „času zločinu“ a „času prozření“ malíře a tyto dvě časové roviny dělí téměř čtvrtstoletí. Navíc v tomto románu se dětský hrdina objevuje jen v úvodu, následující kapitoly vypráví již dospělí vypravěči – především komisař Zastávka, jednotliví svědci zločinu a malíř Schikaneder. Spojnicí tak zůstává především Praha, opět čtvrť, která již neexistuje, a to židovský Josefov.⁽⁵⁾

I na tomto malém knižním vzorku je vidno, že historické události a narativy z nich vycházející, ať už inklinující k faktografičnosti, nebo dobrodruž-

4 V tomto případě mám na mysli autory jako např. Jakub Arbes, Gustav Meyrink, nebo ze současné české literatury Miloš Urban.

5 Asanace probíhala na přelomu 19. a 20. století a jednalo se o největší asanaci v tehdejší Evropě. Zachováno zůstalo jen několik památek, mezi nimi synagoga a přilehlý hřbitov.

nosti, si své místo v dětské literatuře v posledních pěti letech našly. Důkazem budiž jejich reflexe v rámci dvou českých literárních cen Magnesia Litera a Zlatá stuha. Byť občas ke vzniku takovýchto knih přispívá vnější motivace (jako v případě „výročních“ knih Krolupperové a Borůvkové), potřeba návratů do historie je nesporná. Otázkou ale je, jak tyto návraty nakládají s fabulí i syžetem, jakým způsobem je dětem historie zprostředkovávána.

Již jsem vyjádřila svůj názor, že František Tichý příliš zdatným vyprávěčem není. Svým naturelem má blíže k odborné literatuře než k beletrii, což dokazuje *Princ se žlutou hvězdou*. I když se jedná o literaturu faktu, podařilo se mu vytvořit čtivý životopis i obraz období první republiky a následné války. Mezi faktografické údaje totiž začlenil mnoho autentických vzpomínek především sestry Petra Ginze, která tak vzpomíná nejen na bratra, ale také obecněji na další členy rodiny, na dětství a s ním se pojící „vylomeniny“. Od začátku je Petrův příběh velmi plastický, reálný a dětský čtenář může Petra vnímat opravdu jako hlavního hrdinu v prozaickém slova smyslu narace. S blížící se válkou a následnou internací v Terezíně radostných chvil samozřejmě ubývá, ale díky tomu, že byl Petr Ginz nesku-tečně tvořivý a nadaný člověk a také díky mnoha aktivitám (časopisem počínaje a divadlem konče) si dokázal vytvořit fantaskní a dobrodružný svět i v ghettu. Ukázky z jeho povídek, básní, kreseb či her tak opět čtenářům odhalují jeho vnitřní svět a dokážou Petrovi lépe porozumět. Neztrácí se v množství faktů, dat a nejrůznějších údajů. Vystává před nimi svět plný děsu, ale také naděje a nezdolné vůle.

Když se pak o podobnou reflexi holokaustu Tichý pokusil podruhé v románu *Transport za život*, ukázalo se, že vyprávěčem opravdu není. Postupně v knize začaly převažovat faktografické prvky, historicky přesná vysvětlení i citace nejrůznějších dokumentů. Zpočátku z dobrodružného příběhu se postupně stala opět literatura faktu. Samotný příběh vyprávějící o poměrech v protektorátní Praze a později v Terezíně je velmi silný a čtenáře emočně zasáhne, ale způsob vyprávění je této síle velmi vzdálený. Samozřejmě je otázkou, zda existuje nějaký „správný“ způsob, jakým způsobem lze tak traumatické téma a události holokaustu dětem předat. A také jak se s tak náročným tématem dokáže autor vyrovnat, jelikož i on

musí být emočně velmi vyčerpán. V případě Tichého se ukazuje, že pro něho je zřejmě schůdnější cesta literatury faktu než beletrie.

U autorek Borůvkové a Krolupperové je stále zřejmé, že všechny funkce, s nimiž literatura pro děti a mládež pracuje, jsou stále upozaděny a v popředí se nachází funkce estetická. Jednak se nevěnují primárně tak závažnému a traumatickému tématu, jelikož válečné události jsou v jejich knihách odsouvány do pozadí, jednak se soustředí více na dětské hrdiny. Jejich životy samozřejmě ovlivňují dějiny a fatálně zasahují do jejich světů, ale v rámci narace je stále podstatný především jejich dětský svět plný imaginace a her. U Borůvkové je to láska k fotbalu, kde se sice občas do hry vmísí i politika či národnostní otázky, ale nakonec je pro Jendu tím nejpodstatnějším, že může hrát fotbal, že může vyběhnout na hřiště a zakoušet radost ze hry. V Krolupperové *Koruně* Jáchym s Filipem zažívají poválečnou bídu a přicházejí o své blízké, ale na všechno zapomínají, když na vlastní pěst pátrají po záhadném muži, o němž mnoho nevědí, avšak jsou si naprosto jistí, že jsou na stopě nějakému velkému zločinu.

Čtenáři se tak mohou s hlavními hrdiny ztotožnit a buď s nimi pátrat po dalších a dalších indiciích, nebo cestovat po prvorepublikovém Československu. V rámci těchto „výprav“ se pak jakoby mimoděk dozvídají něco o městech a čtvrtích, kde se právě hrdinové nacházejí, nebo o historii či se setkávají s reálnými osobnostmi (politiky, umělci, sportovci).

Přibližovat tedy českou historii dětem skrze dobrodružné, detektivní příběhy či obecně příběhy s dětským hrdinou je možná nejsnadnější cesta, jak upoutat jejich pozornost, rozvířit jejich fantazii a při tom všem se ještě ledacos dovědět. Zda pak autoři zvolí cestu klasického vyprávění, nebo dají přednost vizuálně atraktivnímu komiksu, je samozřejmě čistě jejich volba.

Mgr. Stanislava Schupplerová, Ph.D.

Ústav filmové, televizní a rozhlasové tvorby

Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě

Hauerova 728/4, 746 01 Opava

stanislava.schupplerova@fpf.slu.cz

LITERATURA

BARTHES, Roland

2002 „Úvod do strukturní analýzy vyprávění“; přel. Jaroslav Fryčer; in P. Ky-
loušek (ed.), *Znak, struktura, vyprávění* (Brno: Host), s. 9–43

BORŮVKOVÁ, Vendula

2018 *1918 aneb Jak jsem dal gól přes celé Československo* (Brno: Host)

ČEŇKOVÁ, Jana

2019 „Historie mladého státu i vzpomínka na významného výtvarníka“; *Lite-
rární noviny* 30, č. 6, s. 12

HAMAR, Eleonóra

2018 „Pootočený svět“; *A2* 14, č. 9, s. 4

HOFFMANNOVÁ, Jana

1995 „Paradoxy deníkové a memoárové literatury“; *Tvar* 6, č. 20, s. 1, 4

KREJČOVÁ, Šárka

2019 „Nezapomínejme na nejmladší čtenáře“; *Literární noviny* 30, č. 4, s. 12

KROLUPEROVÁ, Daniela

2014 *Zločin na Starém Městě pražském* (Praha: Albatros)

2018 *Past na korunu* (Praha: Albatros)

MALÝ, Radek

2018 „Cenová sklizeň aneb Jaký vkus měli letos porotci“; *Host* 34, č. 7, s. 102–103

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol.

2004 *Encyklopedie literárních žánrů* (Praha–Litomyšl: Paseka)

SCHUPPLEROVÁ, Stanislava

2018 „Lze převyprávět holocaust dětem?“; in M. Tichý – J. Sichálek (eds.),
Mezi kritikou a poezií (Opava: Slezská univerzita v Opavě)

TICHÝ, František

2014 *Princ se žlutou hvězdou: život a podivuhodná putování Petra Ginze*
(Semily: Geum)

2017 *Transport za věčnost* (Praha: Baobab)

TOMAN, Jaroslav

1992 *Výbrané kapitoly z teorie dětské literatury* (České Budějovice: Jihočeská univerzita)

URBANOVÁ, Svatava

2003 *Meandry a metamorfózy dětské literatury* (Olomouc: Votobia)

2018 *S holokaustem za zády: téma holokaustu v české a překladové literatuře pro děti a mládež vydávané po roce 1989* (Ostrava: Ostravská univerzita)

VOSTŘELOVÁ, Lucie

2018 „Získal Transport za věčnost Magnesii Literu zaslouženě?“, *Tvar* 29, č. 12, s. VI

ZÍTKOVÁ, Jitka

2015 „Detektivka vyrůstající z výtvarné inspirace“, *iLiteratura.cz*, [online] <http://www.iliteratura.cz/Clanek/34311/krolupperova-daniela-zlocin-na-starem-meste-prazskem> [Přístup 14. 1. 2021]

ŽALLMANNOVÁ, Petra

2019 „Lepší než deset učebnic dějepisu.“ *Tvar*, 30(4), s. 23